

המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין
החוג ללשון העברית

האגודה הישראלית
לבלשנות שימושית

חלקת לשון

כתב עת לבלשנות עיונית ושימושית

גיליון 41

תשי"ע

(2009 – 2010)

כיצד דשדש¹ צה"ל במלחמת הנחילים² הראשונה אוצר המילים של מלחמת לבנון השנייה

אחד הכשלים אשר התגלו במלחמת לבנון השנייה ואשר עליו הצביעה "ועדת וינוגרד" בדו"ח המסכם שלה, היה בתחום האנתרופולוגיה הלשונית, בעיקר בכל הקשור ללשון³ צה"ל שהתגבשה באותה עת, בעידודם של גורמים שונים בצבא ולתוצאותיה הקוגניטיביות.

כתבה הוועדה בהתייחסה לעולם מונחי צה"ל שנהג במלחמה:

מה שעוד העצים את התמונה הקשה היה השילוב בין אי בהירות המטרה מבחינת המחשבה והתכנון לבין שפה לא ברורה. בשיח בין המפקדים נוצר טשטוש לגבי תכלית הפעולה, שהועצם על ידי שימוש בעגה צה"לית עמומה. נדגיש כי השפה המשותפת אמורה לייצר מכנה משותף מובן ומוסכם, לצורך חיבור בין הרעיון לביצוע, בין הדרג הפוקד לדרג המתכנן והמבצע. הדבר הכרחי במיוחד בתנאי לחימה (וינוגרד, 2008 : 71).

אף כי היו בצה"ל מי שנתנו דעתם לחשיבותה של הלשון בהיותה כלי הפעלה מרכזי וייחודו תשומת לב למשמעותם של מונחי יסוד מבצעיים בשמשם אמצעי תקשורת בין דרגי הפיקוד השונים, בכל זאת היו מי שהפעילו במלחמה לשון אשר הוגדרה 'מקורית', 'יצירתית' ו'פיוטית' (וינוגרד, 2008 : 373).

1. הדשדוש במלחמת לבנון השנייה התבטא "בחוסר בהירות ובחוסר החלטיות בפקודות של הרמות הבכירות, שהקרין מצידו על חוסר נחישות של הכוחות המבצעים". (וינוגרד, 2008 : 250)
2. מפקדת אוגדה 91 פיתחה מערכת מושגים ושפה ייחודית אשר לא היו מוכרים לכוחות חוץ-אוגדתיים אשר לא התאמנו עמה בעבר ואשר לא היו מודעים לפיתוחים אלה. השילוב בין השפה החדשה ובין השיטות החדשות הודגם, למשל, בשיטת "נחילים" שפירושה התקדמות של כוחות רבים, קטנים ומבוזרים, בניגוד לעיקרון של ריכוז מאמץ וכוח בנקודה אחת. (וינוגרד, 2008 : 318,275)
3. במאמר זה תיעשה הבחנה בין המונחים – 'לשון' ו'שפה'. ההבחנה תשקף את התפיסה שאף שהמונחים מצויינים בדרך-כלל מהות אחת, בכל-זאת שני רכיבים אנטומיים שונים של בני-אדם משמשים אותם, האחד בתוך חלל הפה והאחר בפתח חלל הפה. אפשר שהדבר נועד להבחין בין 'הלשון' כרכיב פנימי המבטא את הממד האימננטי, התאורטי של תקשורת בין בני-אדם, לבין 'השפה' כרכיב חיצוני המבטא את הממד המעשי בר-הביצוע של התקשורת בין בני-אדם.

כשלי תקשורת רבים הניכרים במערכות גדולות המסווגות 'קהילות-שיח', משקפים ליקויים בתרבות הארגונית, תמורות שונות בסמלים, בערכים, או בנורמות, וכן ניפוץ מיתוסים או נטישת טקסים מוכרים ומסורתיים. ליקויים אלה מרופפים את יחסי הגומלין המאורגנים ופוגמים בפעילות ההדדית המתואמת והמשותפת של קהילות-השיח. הכשל התוך ארגוני דלעיל בעת מלחמה שיקף אפוא לא רק יחסי גומלין בין פרטים במערכת אחת אשר נחשפו לשורת מונחים חדשה, לבין פרטים שלא הכירו מונחים אלה ודומים להדיוטות לשוניים, אלא גם קיום ב-זמני של תפיסות צבאיות שונות, ואלה הבנו משמעויות שונות לאותם מונחים עצמם.

ההשערה היא כי הכשל אשר התבטא בהיעדר אחדות לשונית ופגם בתפקוד המערכת וביחסי הגומלין בין דרגי הפיקוד יותר מאשר ביטא פיוטיות, יצירתיות ושימוש בלשון גבוהה, ביטא משבר משמעויות והתפרקותה של קהילת-השיח.

קהילות-שיח

בניסיון להתחקות על התגבשותן של קבוצות חברתיות מובחנות, אשר ייחודן הוא במערכת לשונית משותפת, הוגדר בספרות המחקר המונח קהילת-שיח (Discourse Community) המתייחס לקבוצות אשר מקיימות מבניים חברתיים, או פעילות חברתית, המושתתים על יחסי גומלין מאורגנים, או על תלות הדדית ולחבריהן סמלים, ערכים, נורמות, מיתוסים, או טקסים משותפים (סווילס, 1987). שפות ההתקשרות בין הפרטים השונים בקבוצות אלה הן בעל-פה, הן בכתב, כוללות אוצר מילים, תחביר ורובד פרגמטי⁴ המייחדים אותן משפות ההתקשרות בין פרטים בקבוצות אחרות ומשקפים את ייעודן, הרכבן וריבודן וכן את יחסן לחברה הסובבת אותן.

המונח 'קהילת-שיח' מובחן מן המונחים האלה: 'קהילת-דיבור' (ניסטרנד, 1982 : 1, 2; היימס, 1972 : 43, 54), 'חברת-דיבור' או 'קהילת-לשון' (גומפרז, 1972 : 463, 464; מרטינט 1964 : 136, 139) אשר קדמו לו בספרות המחקר, והתייחסו לקבוצות אשר מתגבשות בגבולות של מרחב, זמן וזהות משותפים. שפות ההתקשרות בין הפרטים השונים בקבוצות אלה, בעיקר בדיבור בעל-פה⁵ משקפות בין השאר מקומות מגורים וזיכרונות היסטוריים, כמו גם השתייכות לאומית, שבטית, או תרבותית.

4. הרובד הפרגמטי מקשר בין מילים לבין מצבי חיים, או בין הדוברים וההקשרים שבהם מתקיים השיח.

5. מקובל לראות במונח שיח מונח רחב יותר מדיבור, בהכילו בין-השאר, גם שפה כתובה לצד זו הדבורה.

קהילת-שיח מתרקמת בהדרגה לאחר אימונים, לימודים ורכישת ניסיון לשוני, או באמצעי שכנוע והשפעה של הפרטים היוצרים אותה על פי מעמדם השונה בקהילה. השפה בקהילת-שיח היא אפוא מנוע חיוני המפעיל אותה ברשתות התקשורת שלה. לעומת זאת השפה בקהילת-דיבור או בקהילת-לשון איננה מנוע הכרחי, יחיד ובלעדי לקיומה, במקום, בזמן, או בשיוכה החברתי. הפרטים נולדים אליה או מאמצים אותה לאחר שינויים חברתיים שהם חווים (לבוב 1966, 1989). עם זאת יש מרכיבים אחדים המאפשרים לסווג קבוצות גם כקהילות-שיח גם כקהילות-דיבור, בעיקר בעת שהסיווג נגזר מאופני השימוש הלשוניים, מחוקי דיבור ומעמדות הדוברים באשר למקומה של הלשון בקבוצה ולא רק באמצעות מדדים חוץ לשוניים חברתיים או ארגוניים.

השפה היא הכלי החברתי המקשר בין פרט בודד לבין קבוצת פרטים דוברי אותה שפה והמאפשר להניעם ולהשפיע על התנהגותם. כאשר אובד כלי זה פושטת קהילת-הדיבור את תכונותיה ונפלטת ליחידות מנותקות האחת מזולתה, כך שלכל אחת שפה משלה. זכור ודאי סיפורם של בני ארץ שנער (בראשית י"א) אשר הגו הקמת עיר ובה מגדל שראשו בשחקים. בעת התכנון ולאורך תהליך הבינוי, בהיותם קהילת-דיבור, שימשה השפה את רוקמי רעיון העיר, הן לגיוס ההמון לתמוך ביזמתם הן להניעו להשתתף במפעל ולהגשימו. אולם, מעת שניטלה השפה כגורם חברתי מקשר לא רק סוכל מפעלם אלא נופץ ללבנים המבנה החברתי של קהילת יושבי שנער.

קהילות-שיח יותר מקהילות-דיבור הן התאגדויות ציבוריות הפועלות בתוך המרקם החברתי הרחב לקידום מטרות משותפות. הן מחזיקות באמצעי תקשורת, משתפות מסרים בין הפרטים השונים ומקיימות מפגשים כחלק משגרת פעילותן. המידע הזורם ברשתות התקשורת בקהילות-השיח הוא רב כיווני ונעשה בעיקר באמצעות שפה המוכרת והמובנת ברמות השונות למוענים ולנמענים (סווילס 1990: 25). לא אחת מאמצות קהילות-שיח מילים, מונחים או צפנים חדשים בתגובה לתהליכים שונים בקהילה, או אף כשסתום לחדירת זרים. חידושים אלה עלולים לעתים למנוע גם מפרטים באותן קהילות, או בקהילות-בנות לתקשר עם פרטים אשר לא נחשפו להם. מציאות זו מיוחדת בדרך-כלל לקהילות-שיח ומבחינות אותן מקהילות-דיבור אשר שפותיהן המשותפות מתפתחות עקב בצד אגודל עם התפתחותן החברתית, וחידושיהן הלשוניים ידידותיים יותר לחברים חדשים או לפרטים אשר לא התעדכנו בהם (ויגוטסקי, 1978, 2007; האלידי 1996).

פרט אשר נמנה עם קהילת-שיח אחת ואשר מבקש לתקשר עם זולתו שאיננו נמנה עם אותה קהילת-שיח, נאלץ לשנות ממנהגיו הלשוניים ולהתאים את

שפתו לשפה הנהוגה מחוץ לחומות קהילת-השיח שלו ומשותפת לשני הפרטים. כמורכן, אין מן הנמנע שפרט מקהילת-שיח אחת ישתייך גם לקהילת-שיח אחרת, או לקהילת-דיבור כלשהי ויהיו לו כשיריות לדיאלקטים שונים נוספים.

בקהילות-שיח, יותר מבקהילות-דיבור, יש מפתן לשוני אשר מחלק את הפרטים לרמות שיח שונות על פי כישוריהם הלשוניים בשפת הקהילה. אחדים ייחשבו לטירוני לשון ואחרים – למומחים השולטים ברזי השפה המגוונים ובחידושיה.

צבא כקהילת-שיח סגולית

הצבא הוא קהילת-שיח סגולית בכל הקשור ללשון ההתקשרות בין הפרטים השונים ביחידה אחת, בין פרטים ביחידות שונות, בין יחידה אחת לזולתה ובין דרגי הפיקוד השונים במטות ובשדה. בהיותו ארגון בעל ייעוד המאגד אנשי מקצוע מיומנים ובהיותו נטוע בתוך החברה וסדריה (מוסקוס 1986, 1994), הצבא הוא קהילה המתקשרת במשלב (Register) מיוחד, משיחה בזן דיאלקטי יחודי (Diatype) ויש לה גם עגה-מקצועית (Jargon) משלה. עם זאת מנקודת המבט של הלשון אין הצבא קהילת-דיבור טיפוסית ופרטיו חסרים זהות חברתית אחת, מאפייני תרבות אחידים, או אזור מגורים אחד.

צבאות מודרניים במדינות דמוקרטיות הם ארגונים ביוקרטים מקצועיים האמונים על הבטחת ריבונותן של המדינות ושלומן, על ניהול סכסוכיהן במסגרת הביטחון הלאומי ועל הפעלת כוח, או השגת הרתעה במצבי שלום ומלחמה. בין הפרטים בצבא בדרגותיהם השונות יש יחסי גומלין מיוחדים, בעיקר במצבי לחץ קריטיים או בעת סיכון חיים. יחסים מיוחדים יש גם בין דרגים בצבא לבין דרגים אזרחיים שהצבא כפוף להם ולמרותם הוא מחויב לסור, או שבסמכותם לפקח על הצבא. כלל המאפיינים של צבא המתקשרים למשימות כגון, לחימה, גיבוי לחימה, בניין הכוח הלאומי, יתפיסה לוחמתית של שטחים,⁶ משימות להצלת חיי אדם וטיפול במצבי חירום ובאסונות המוניים; וכן משימות פנים-ארגוניות וסמליות או אחרות, חיצוניות במוקדים אזרחיים; הופכים את הצבא לארגון מקצועי ייחודי גדול ממדים ורב פעלים המכיל את סך הכוחות הלוחמים במדינה. הצבא מתפקד על פי פקודות ונהלים מורכבים ומגוונים המחייבים שליטה בלשון משותפת ובמונחים ברורים.

6. מונח זה מתייחס לשטחי הגדה-המערבית: "מאז שנת 1967 מחזיקה ישראל בשטחי יהודה ושומרון בתפיסה לוחמתית" (בג"צ 2056/04) הוא חוזר בעוד פסקי דין ומוכר בשם הלועזי – belligerent occupation.

שלושת רכיבי ההתמקצעות של אנשי הצבא בסדיר ובמילואים בתפקידיהם השונים: המומחיות, האחריות והשותפות הארגונית מייחדים הן את צה"ל מארגונים אחרים בישראל, הן את החיילים ואת המפקדים מאנשי מקצוע בהתאגדויות מקצועיות אחרות. כארגון חברתי ומקצועי יש תנאי סף ראשוניים לקבלה לצבא. בהיותם מחויבים להגן על המדינה ועל אזרחיה והודות למומחיות שהם קונים בלימוד, באימונים ובהתנסויות, כפרטים, בצוותים קטנים ובמערכים גדולים לגוניהם, נהנים החיילים ממונופול מוסכם ומוכר ומסמכויות חוקיות נרחבות בתחום השימוש בנשק ובכוח כופה. בין החיילים לבין עצמם וביניהם לבין מפקדיהם בדרגים השונים יש קשרי גומלין ייחודיים, הם משלימים תהליכי 'גיבוש' והם מצווים להיענות לנורמות, לערכים, לפרקי מורשת אישיים וקיבוציים ולמיתוסים. כמו כן עליהם להשתתף בטקסים ולהישבע אמונים למדינה, לחוקיה ולשלטונותיה המוסמכים, לקבל עול משמעת, לציית לפקודות ולהוראות המפקדים המוסמכים ולקיים יחסי אחווה ורעות עד כדי הקרבת חיים (מתוך שבועת האמונים לצה"ל, פקודת צה"ל תש"ח—1948, סעיף 3; פקודת מטכ"ל 33.0915).

לצבאות 'תרבות ארגונית' משלהם המייחדת אותם מארגונים אחרים במדינה ושונה מצבא לצבא על פי ערכי היסוד המשותפים שהתגבשו בכל צבא במהלך השנים, בעת התמודדות עם משימות ויעדים חיצוניים ופנימיים.⁷ אחד הממדים החשובים בכל ארגון, וביתר-שאת בצבאות, הוא הממד הפונקציונלי הסתגלותי, שהתרבות על-פיו היא כלי לביצוע מיטבי של משימות ובלם מפני פירוק ופיצול הקבוצה. בהקשר זה נודעת משמעות לכלל תהליכי החֶבְרוּת, לאחריות, ליחסים רשמיים ובלתי רשמיים בין חיילים למפקדים, לאמצעים להפעלת סמכויות, וכן לטקסים, נרטיבים ומיתוסים, ובעיקר לבנייה ולהפעלה יעילה של רשתות תקשורת ולניהול משמעויות (הרקלוס וברט 2001; סמירצ'יץ 1983).

מרכיב חשוב ביותר בתרבות הארגונית של צבא הוא הלשון. באמצעותה מתקיימת התקשורת הפנים-ארגונית ובעזרתה מוגדרות מטרות הצבא

7. 'רוח צה"ל' – תעודת הזהות הערכית של צה"ל (1994) ו- (2004). מקורותיה המוגדרים, הם 'מסורת צה"ל ומורשת הלחימה שלו כצבא ההגנה לישראל; מסורת מדינת ישראל על עקרונותיה הדמוקרטים, חוקיה ומוסדותיה; מסורת העם היהודי לדורותיו; ערכי מוסר אוניברסליים המבוססים על ערך האדם וכבודו'. ערכי היסוד המוגדרים הם הגנת המדינה, אזרחיה ותושביה; אהבת המולדת ונאמנות למדינה; כבוד האדם; וכן, דבקות במשימה וחתירה לניצחון; אחריות; אמינות; דוגמה אישית; חיי אדם; טוהר הנשק; מקצועיות; משמעת; רעות; ושליחות.

ומשימותיו. לצדה מקובלים דרכי תקשורת משלימות באמצעות קצב דיבור צבאי אופייני, עצמות משתנות בדיבור, תנועות ידיים אופייניות, וכן מרחק פיזי בין קצין לבין חייל בעת מפגש ביניהם בשלבים שונים של השירות הצבאי.

לא יהיה מופרך לחלוטין לראות בממדים שונים של דפוסי ההתנהגות במערכת הצבאית מעין חיים ב'מוסד מוחלט' אשר מכתוב את אופי יחסי הגומלין במרחב מתוחם ומופרד,⁸ בעיקר בכל הקשור לחיי הפרט שחירותו מוגבלת במידת-מה וניטלת עצמאותו. עם זאת מחקרים, בעיקר ביחידות שדה קרביות, סווגו אותן בתור ארגונים נורמטיביים (עציוני, 1975) בכל הקשור ליחסי ההיענות בין הפרטים בקבוצה ולשפת ההתקשרות ביניהם.

בשפה הכתובה והדבורה מאמץ הצבא אוצר מילים המייחד אותו מהלשון הכללית. צמיחתן של מילים ואופן הגייתן מושפע מצורכי הצבא ומאופי פעילותו ומנותק מגורמים בין-חברתיים. אף כי המפקדים והחיילים הם קבוצה בעלת רקע חברתי משותף ולשונם עשויה להיחשב להג-חברתי (Sociolect) בכל זאת מדובר בלשון הנרכשת לא בינקות, אלא לאחר לימוד, תרגול ואימונים, והיא חובקת עולם מושגים טכני ומקצועי רחב, שפת יום-יום וסלנג צבאי.

צה"ל משתבלל⁹

בשנים 2003 – 2005 ערך המכון הישראלי לדמוקרטיה סדרת מפגשים לדיון במלחמות המאה ה-21.¹⁰ במושב השמיני אשר נערך בשלהי 2004 ויוחד לדיון בתפיסה האסטרטגית של הלחימה בטרור העיר אחד המשתתפים, אסא כשר, דברים אלו:¹¹

מכיוון שאנו במצב חדש יחסית למלחמות הקלסיות, אולי גם המונח 'אסטרטגיה' צריך להשתנות. במובן הקלסי אסטרטגיה הייתה תפריט

8. מוסד מוחלט או טוטלי, הוא מוסד אשר כל ההיבטים של החיים מתנהלים לרוב באותו מקום ובאותה סמכות; כל הפעילויות היומיות מתוזמנות ומתוכננות באופן ברור וקבוע; ומידע על גורלו של חבר אינו נמסר לו באופן חופשי (גופמן 1961: 11-16).
9. השתבללות – היא הקטנת שטח הפנים של מרחב המגע האפשרי עם חוליות טרור כדי להפחית את מספר המטרות החשופות לפגיעתן (רפפורט, 2007: 81).
10. במפגשים השתתפו צוות מחקר אשר כלל אנשי צבא בשירות פעיל ובדימוס, אנשי אקדמיה ונציגים מן השירות הציבורי (מרידור ופס 2006).
11. אסא כשר עמד בראש 'הוועדה לניסוח כללי התנהגות (אתיקה) של חיילי צה"ל'. המלצות הוועדה אושרו בסוף 1994 על ידי הרמטכ"ל אהוד ברק בכותרת 'רוח צה"ל: ערכים וכללי יסוד'.

של תרשים המוביל למטרות. אולי כיום הומר המובן הקלסי במובן אחר: 'אסטרטגיה סכמטית'; כלומר, אין תפריט מדויק, אין מטרות מדויקות, אבל יש אילוצים: אני יודע מה בדיוק אינני רוצה, אך אינני יודע בדיוק מה אני כן רוצה. הפוליטיקאים אינם צריכים לחשוב תמיד במונחי מטרה מדויקת, אלא הם יכולים לחשוב במונחי חבילת אילוצים שהם רוצים לעמוד בהם. באילוצים האלה צריכות לעמוד הפעולה הצבאית והפעולה השב"כית והפעולה המדינית. לאן בדיוק יגיעו הזרועות הללו בפעולותיהן, איננו יודעים; העיקר הוא שיעמדו באילוצים האלה (מרידור ופס, 2006: 321).

דברים אלה ביטאו בחדותם את העמימות אשר השתלטה על צה"ל ועל מערכת הביטחון ואת הלבטים שכרסמו בהבנת המציאות הביטחונית ובהמשגתה זה יותר מעשור שנים, בעיקר לאחר החלתו של יתהליך אוסלו,¹² בעקבות האינתיפאדה הראשונה¹³ ועידת מדריד¹⁴ ובעת האינתיפאדה השנייה.¹⁵

במהלך השנים הללו עד מלחמת לבנון השנייה ב-2006 ניכר בצה"ל שינוי יסודי בלשון. חדרו מונחים חדשים והתגבשה שפה חדשה אשר דרה בכפיפה אחת עם השפה שנהגה בצה"ל משכבר הימים. השפה החדשה הזו הייתה סתומה, מובנת רק למעטים, בידלה יחידות אלה מאלה ויצרה בליל של פירושים והוראות. קהילת-השיח התמודדה אפוא עם שיבושים באוצר המילים ובתחביר ובכניעה לתקינות פוליטית ולשיח פוסט-מודרני (בן-צדף, 2006). בין-היתר ניכר בה מעבר ממשפטים פשוטים למשפטים ארוכים, מאוחים ומורכבים, שימוש מרובה בדימויים, במושגים בלתי תקינים

12. הסכם אוסלו נחתם ב-13 בספטמבר 1993. ההסכם כלל הכרה הדדית בין ישראל ואש"ף (הארגון לשחרור פלסטין) ועסק בהסדרי ביניים לקראת הקמת ממשל עצמי לפלסטינים בעזה ויריחו. הסכם ביניים שני ('אוסלו ב') נחתם בין ישראל לפלסטינים ב-28 בספטמבר 1995.
13. האינתיפאדה הראשונה בשטחי יהודה, שומרון ועזה הייתה התקוממות נגד 20 שנות החזקה של ישראל בשטחים שנכבשו במלחמת ששת-הימים. היא החלה בשלהי 1987 ולאחר מלחמת המפרץ ב-1991 נחלשה.
14. 'ועידת מדריד' הייתה ועידה בין-לאומית לשלום במזרח-התיכון שזומנה ב-1991 במדריד ובעקבותיה החלו שיחות בין ישראל לבין משלחות מסוריה, מלבנון ומשלחת ירדנית-פלסטינית.
15. האינתיפאדה השנייה החלה למחרת עלייתו של אריאל שרון להר הבית ב-28 בספטמבר 2000. זה היה בתום כתשע שנים של שגרת טרור בעצמה נמוכה יחסית, מהזמן שהאינתיפאדה הראשונה דעכה בו.

בעברית ומעורפלים (בדרך כלל בלועזית), במעתקים¹⁶ ובהיכללויות¹⁷ לצד מחסרים לקסיקלים.¹⁸

בעת הזאת הלך והעמיק בצה"ל משבר-משמעויות (ציו, 2006) המתבטא בדרך-כלל באובדן מחויבות של פרטים בדרגים שונים כלפי מערכות. יעדי הארגון חדלים להיות משמעותיים לפרטים שונים, ויש פרטים אשר אינם מאמינים שצפויה משמעות לפעילותם, והם מאבדים את ההנעה לפעולה, או את מניעיהם הפנימיים לפעול מעבר לנדרש ולהכרחי.

בדו"ח השנתי של מבקר המדינה לשנת 2006, אשר ראה אור חודשים ספורים לאחר תום מלחמת לבנון השנייה ציין המבקר כי מאז הוקם צוות חשיבה מיוחד בחטיבת תורה והדרכה באגף המבצעים בראשית 1994, ואחר כך משהוקם המכון לחקר תורת המערכה בצה"ל, לא פורסמו, כנדרש עד מועד סיום הביקורת, ספרים או חוברות רשמיים של תורה ברמה המערכתית, כגון: ספר התפיסה המבצעית, תורת-לחימה ברמה המערכתית, או מילון מונחים לרמה האופרטיבית, אף על פי שלאורך השנים מופיעה המשימה של כתיבת תורה זאת בתכניות העבודה השנתיות של חטיבת תורה והדרכה (מבקר-המדינה, 2006 : 61 – 62).

המבקר הגדיר כשל ארגוני חמור את העובדה שרק מקצת סגל הפיקוד הבכיר של צה"ל הכיר את תורת המערכה וגם אם הכיר, הכירה רק כתורה שבעל פה. לדידו טמונה בכך סכנה של היעדר שפה מקצועית משותפת וברורה ההכרחית לבניית המסגרות הגדולות של צה"ל, לניהולן ולפיקוד עליהן בשגרה ובחירום. היעדר ספרות מקצועית בבסיסי ההדרכה, בעת שינון אמנות המערכה וחסרונה של תורה כתובה המאגדת את הידע הקיים ומאפשרת את פיתוחו, לא רק יוצרים תלות במפתחי תורת המערכה החדשה, אלא גם נוטלים אפוא מקהילת-השיח הקיימת את לשדה. (מבקר-המדינה, 2006 : 45)

ראוי לציין כי עוד בשנת 1974 הצביעה ועדת אגרנט שבדקה את הסיבות לכשלים של צה"ל במלחמת יום הכיפורים, על היעדר תורה כתובה, מחייבת,

16. מעתק סמנטי (semantic shift) וכן, מעתק משמעות (drift) הם שינויים שונים במשמעותם הבסיסית של מילים או צירופים, לעתים, בתגובה לשינויים ערכיים או להתפתחויות תרבותיות וטכנולוגיות (מילון למונחי בלשנות ודקדוק (1992 : 68, 202).

17. היכללות (hyponym) היא יחידת משמעות שתחומה הסמנטי נכלל ביחידת משמעות אחרת, רחבה ממנה (מילון למונחי בלשנות ודקדוק (1992 : 99).

18. מחסר לקסיקלי (lexical void) הוא מצב של פער בין מציאות לבין ביטוייה בלשון, או העדר מציין לקסיקלי בשפת יעד לרפרנט בתרבות המקור ובתרבות היעד (דגוט, 1976).

אחידה, מקפת ומתואמת, הבנויה על בסיס רחב משותף של מושגים ומונחים, והניזונה מלקחי מלחמות ומן הניסיון הצבאי האוניברסלי; וכן על קיום תורות 'מקבילות' ותורות פרטיות של זרועות ושל חילות – כאחת הסיבות הראשיות לכשלי צה"ל שנתגלו באותה מלחמה. מסקנות דומות התקבלו גם לאחר מלחמת לבנון הראשונה ובסיכום הלקחים הכוללים של צה"ל ממלחמת המפרץ שהוציאה חטיבת תורת-ההדרכה ביולי 1992 (מבקר-המדינה, 2000: 113).

עוד שלושה מבקרי מדינה ומשרדם מתריעים על כתריסר שנות בלבול לשוני והעמקתו של משבר משמעויות ארגוני. פרחו בצה"ל 'צוותי חשיבה' אשר תרמו תרומה נכבדת להיעדר שפה אחידה וברורה.¹⁹ אחד הצוותים, 'צוות אלטרנטיבי', כלל גם גורמים אזרחיים חוץ ארגוניים. צוות זה הגדיר את תפיסותיו כמוצרים המבטאים 'מעין הפשטה של תהליך אבולוציה מבצעית' בעידן של התפתחויות טכנולוגיות ותמורות פוליטיות בין-לאומיות (אסא ויערי, 2005: 91–93). הצוות השתלב במארג הצוותים של קצינים בכירים אחדים ויצר קשרי גומלין עם המפעל השנוי במחלוקת של המכון לחקר תורת המערכה בצה"ל.

'הצוות האלטרנטיבי' התמקד בפיתוח תורה אשר תתאים להכרעה צבאית במה שהוגדר 'עימות מוגבל',²⁰ והחדיר לאוצר המילים של צה"ל את ההשקפה בדבר 'מעבר ממבנה הכוח ותפיסת הלחימה הליניאריים למבנים ותפיסות מבוזזים ומטריציוניים';²¹ את רעיון 'המולקולה דינמית',²² את תפיסת 'הלוחמה המבוזזת',²³ ואת גישת 'ההתנתקות',²⁴ שהיא שלב משלים בעימותים עם ארגוני טרור – 'שלב הסיום הצבאי'.

19. וגמן (2004: 252–253) כותב: 'במקביל להרס התשתית של התורה ומושגי היסוד הקיימים בה עסקו בכירי צה"ל בקליטתה של שפת מושגים צבאיים חדשה שלוותה בהערכת מצב מערכתית חדשנית, שהיו צבעוניות, עתירות מילים גבוהות ובמושגים רבי 'השראה'.
20. 'עימות מוגבל' הוא לחימה בארגון או ארגוני טרור וגרילה תת-מדינתיים.
21. בעוד שהתפיסה הצבאית הקלסית חתרה לריכוז הכוח והשגת מספר מהלומות הכרעה ותוכנה כרצף של פעולות לאורך קווי תנועה בעלי נקודת התחלה ונקודת סיום. התפיסה המבוזזת והמטריציונית מתרחשת בר־זמנית על כל המרחב שבין נקודת ההתחלה לבין נקודת הסיום תוך ייחוד מאמצים לפגוע במערכים רבים ונקודות לחץ מקומיות.
22. 'מולקולה דינמית' היא גרעין כוח לתכלית מוגדרת המורכב ממרכיבי בניין באוויר, בקרקע ובים, אשר נועד לפעול לזמן קצוב בתחום נתון, ומטרתו היא לייצר 'אפקט נדרש' המוגדר לפני צאת הכוח למשימה.
23. 'לוחמה מבוזזת' היא התמודדות בר־זמנית עם מספר רב של מוקדים במרחב הפעולה והתודעה של אויב כדי לשתקם במקביל, ולא בטור, כדי להפיק תכלית אסטרטגית מוגדרת.
24. גישת ההתנתקות' היא השגת 'אפקטים מבצעיים' ויתמונות עולם' מסוגים שונים שתכליתם היא לייצר יכולת לשלוט בשטח, במינימום נוכחות ובהימנעות מכיבוש שטח לאורך זמן.

תובנות אלה לוו בהמשך פיתוח הלשון החדשה בידי 'צוותי החשיבה' והמכון לחקר תורת המערכה בצה"ל במונחים אופרטיביים המתקשרים לשדה המערכה, כגון 'ריקון' שדה הקרב,²⁵ 'יצירת אפקטים',²⁶ 'מנופים',²⁷ 'נקודות תורפה וצווארי בקבוק מערכתיים',²⁸ 'תיווך שולטני (Dominant)',²⁹ 'רקמה סופגת',³⁰ או במונחים אסטרטגיים כגון 'מדינת קינון',³¹ 'תודעה של הישחקות',³² 'הוגעה',³³ 'תמרון הדעת',³⁴ 'הכרעה מתמשכת',³⁵ או 'הכלת המצב'.³⁶

25. בעת ריקון שדה הקרב מפוזרים הכוחות ואינם מרוכזים. תמונות השטח יוצרות חלופה וירטואלית למה שבמלחמה הליניארית הקלסית היה 'אגרוף מסה' ובלחימה המבוזרת הופך להרבה אגרופים קטנים הנשלטים בידי תוקף אחד. דפוס זה של לחימה עשוי להבנות משמעות תודעתית של עצמה רבה בהשוואה לזו הנתפסת בעת לחימה קלסית.
26. רב אלוף במילואים דן שומרון: "פעם נתת לאויב עם נבוט בראש – ואז היו לו אפקטים. מדינת ישראל חייבת לנצח. וכאן – לא ניצחנו. לא הציגו את הניצחון כמטרה במלחמה הזו. לא אמרו לצה"ל שהוא צריך לנצח – אלא שהוא צריך לעשות 'אפקטים'" (ידיעות אחרונות, 5 ינואר 2007, המוסף לשבת, עמ' 14).
27. 'מנופים' הם אלמנטים מערכתיים שונים המתמרנים סימולטנית בתחומי זמן ומרחב נבדלים (נוה, 1997: 224).
28. 'נקודות תורפה וצווארי בקבוק מערכתיים' הם מוקדים בנקודות חיבור של הרשת הצבאית שאפשר לזהותם, לפגוע בהם קשות, או להשמידם. בכוחם להעניק יתרון תדמיתי ברור לכוח שמאתר אותם.
29. 'תיווך שולטני' הוא מערך אש ומודיעין או לוגיסטיקה האמור לתמוך בזירת קרב ומופרד מהמולקולות הלוחמות. הוא מתייחס לממד האנכי של שדה הקרב, כלומר, ללוחמת האוויר והחלל השולטת בקרב המודרני התלת-ממדי – אוויר – ים – יבשה ובכל צירוף אפשרי של אוויר, עם ים או עם יבשה. הישלטנות האווירית, מאפשרת לצמצם את הירי הרקטי באמצעות הפעלת אש-מנגד, בעיקר מן האוויר.
30. 'רקמה סופגת' היא יחידה צבאית הפועלת בתצורה של 'השתבללות' (וגמן, 2004: 253). ראו גם הערה 9.
31. 'מדינת קינון' היא מקום התבססותם, אימוניהם ויציאתם של גורמים תת-מדינתיים המאיימים על מדינת-מטרה. מונח זה זהה למונח המקובל 'מדינת הבסיס' הכולל גם רכיבי 'סיכוד' והיטמעות בין אזרחי מדינת הקינון לבין ארגוני הטרור והגרילה.
32. 'תודעה של הישחקות' היא השגת אפקט של שחיקה והתשה של יריב צבאי.
33. 'הוגעה' היא דרך לניהול עימות השוחקת בהדרגה את החברה ולוחמיה באמצעות תהליך מצטבר של פגיעה פיזית, כלכלית ונפשית. פגיעה זו מביאה את היריב להכרה שאין תוחלת לעימות שהוא מנהל (ניר, 2004: 23).
34. 'תמרון הדעת' הוא אישוש או שיבוש תמונת המציאות העכשווית והעתידית המצטיירת אצל מנהיגים, חלקים בחברה או פרטים, כדי שישנו תפיסה, הערכה, עמדה או החלטה. את תמרון הדעת מחוללים באמצעות חיכוך יזום, המפיק תוצרים תודעתיים ופיזיים המעצימים זה את זה. כדי לתמרן את דעתו של היריב, יש להגביר את החיכוך התודעתי (ניר, 2004: 26).
35. 'הכרעה מתמשכת' מתייחסת למצב הסיוס הצבאי של לחימה בהיעדר ניצחון ברור. המונח מסמן את נקודות המיצוי של העימות המזוין ואת אופיו של שדה הקרב החדש, הא-סימטרי, שעיקרו תהליך שחיקה דר-צדדי מתמשך.
36. רעיון 'הכלת המצב' נועד להבטיח שהמצב הביטחוני יישאר בשליטה, באמצעות נטרול מוקדי חיכוך ונטרול גורמים קיצוניים, תוך שמירה על 'גובה להבות' 'נימוך' (הירש, 2004: 240).

מונחים מתורת המערכה אשר נכתבה בעצלתיים ופיגרה אחר שינויים מהותיים בצה"ל ובעולם המודרני (מבקר־המדינה, 2002 : 94–95), עוד מונחים מן התורה שבעל־פה ותבניות לשוניות חדשות שליוו את השינויים בתפיסת האויב והדרכים להתמודד עמו (תמיר, 2005) התנחלו לא רק במטה הכללי של צה"ל אלא חלחלו אל הפיקודים המרחביים ואל דרגי שדה שונים. מונחים אלו איבדו את דרכם בבסיסי ההדרכה לקצינים בדרגות השונות (מבקר־המדינה, 1993 : 1075–1076) בצה"ל קמו לא מעט מתנגדים לא רק לתפיסות החדשות אלא גם לשפה שהדיונים נוהלו בה, בהסבירם כי השפה 'גבוהה' מדי, מעורפלת, מבלבלת וריקה מתוכן וכן מבדלת בין יחידות ובין חילות (וינוגרד, 2008 : 274).

מאז היה לאלוף פיקוד המרכז ואחר־כך כרמטכ"ל ה־17, פעל משה יעלון נמרצות להמשגה מחודשת של תורת המערכה בצה"ל בעידן הלחימה הא־סימטרית (יעלון, 2008 : 109 ; נוה 2004 : 114). בספר שפרסם יעלון לאחר שהשתחרר מצה"ל הסביר :

הביקורת המטרידה אותי ביותר היא על עודף החשיבה ועודף התחכום בשפה הצבאית שהונהגה בצה"ל בעשור האחרון... אולם כמפקד הקשוב לשינויים בזירה, לשינויים באיומים הרלוונטיים, לשינויים הטכנולוגיים ביכולות הלחימה ולשינויים התפיסתיים בהבנת הלחימה, ברור היה לי בעשור האחרון שעלינו לגבש צורות לחימה חדשות ועדכניות... עם זאת, יש להקפיד שמושגים חדשניים וחשובים לרמה האסטרטגית והאופרטיבית לא יחלחלו אל הרמה הטקטית... הרמה הטקטית מחייבת שפה שעיקרה פיזית: 'הכוח יכבוש את...!', 'הכוח יגן על...!', 'הכוח ישמיד אויב...!' וכיו"ב. הרמות האסטרטגית והאופרטיבית מחייבות גם חשיבה מופשטת ועוסקות בתהליכים, במגמות, במרכזי כובד וכדומה... כרמטכ"ל עודדתי את פיתוח השפה הגבוהה ברמה האסטרטגית והאופרטיבית, והקפדתי שלא תחלחל לרמה הטקטית (יעלון, 2008 : 211–212).

למרות זאת העיר במאמר מפרי עטו, האלוף במילואים יעקב עמידרור שהיה מפקד המכללות הצבאיות, גוף המאגד את מוסדות ההדרכה לקצינים בדרגות שונות בצה"ל :

שימוש במושגים מעורפלים (בדרך כלל בלועזית), כאילו בעלי עומק אקדמאי וברטוריקה הנשמעת מדעית ומכובדת, יוצרים אשליה של אמירה משמעותית, בעוד מחשבתם של הדוברים מעורפלת והשומעים

מבינים הרבה דברים, כל אחד בשונה מרעהו במידה שאינה מאפשרת תקשורת הדדית.

... יתר על כן, דווקא בצבא האמור להיות תכליתי יש בשפה הלא ברורה משום בסיס להתחמקות משיפוט של התוצאה ביחס למשימה, שהרי בלשון לא ברורה מעין זאת אפשר בקלות להפוך כל כישלון להישג וכל טעות להסבר קונספטואלי מסובך. (עמידור, 2005: 54 – 57)

אני גולנצ'יק, אני לא מכיר צרצורים

מלחמת לבנון השנייה פרצה כרעם ביום קיץ. איש בבוקר ה־12 ביוני 2006 לא שיער בנפשו שאותו יום ייכנס לדפי ההיסטוריה כיום שבו החל עוד מחזור דמים בסכסוך במזרח־התיכון. כמו בבוקר יום־הכיפורים ב־6 באוקטובר 1973 הופתעה ישראל, ובסופו של יום הוסיף שר ההיסטוריה עוד מועד לרשימת ימי הזיכרון הלאומיים. אולם דווקא בעת שיותר מכול נזקק הצבא למנוע משומן היטב אשר יפעיל במהירות, ביעילות ובהרמוניה את מכונת המלחמה, קרטעה שפת הצבא החדשה בפי מפקדים, וחברה לתפיסות עמומות ומסורבלות מבית מדרשם של הוגי התורות החדשות וממשיכיהם.³⁷

בשש השנים לאחר שנסוג צה"ל מלבנון אימצה ישראל את 'מדיניות ההכלה'³⁸ ובעקבותיה החיל צה"ל 'תפיסת הפעלה בחתימה נמוכה'.³⁹ בצאת ישראל לקרב היו בידי אחדים מן המפקדים הבכירים מונחים חדשים ואלו לא היו שגורים בפי קציני מילואים או מפקדים זוטרים, ובעיקר היו עמומים ונטולי הקשר מגמתי ברור.⁴⁰ למשל: המונח 'תכלית אסטרטגית' החליף מונח שגור קודם, 'דרך פעולה אפשרית'; המונח 'המערכת היריבה' החליף את המונח 'אויב'; פשרו של המונח 'האופרטור המערכתי' היה מפקד

37. 'בעת מלחמה, מורכב צה"ל ממאות אלפי אנשים, חלקם אנשי מילואים החייבים לפעול כגוף אחד כדי למלא משימה צבאית מוגדרת. זה לא אפשרי ללא שפה פשוטה ובהירה. העמימות פעלה כאן כחרב פיפיות' (בן־ישראל 2006: 59).

38. הביטוי 'הכלה' (containment) שאול מתורת האסטרטגיה האמריקנית בתקופת המלחמה הקרה, וכוונתו היא הגבלת הישגיו של היריב והצרת צעדיו בלי לגרום להסלמה או לעימות מזוין נרחב. יש הרואים בו הבלגה. ראו לעיל גם הערה 36.

39. 'תפיסת הפעלה בחתימה נמוכה' פירושה הימנעות מודעת ממגע אש עם האויב מצדו השני של הגבול, עד כדי הרחקת חיילים ויעדים צבאיים ממקומות מועדים לעימות בקרבת הגבול (וינוגרד, 2007: 41, 47, 48, 61 – 62).

40. מילת היחס המורה על מטרתה של פעולה כלשהי נעלמה בהרבה מקרים מן השיח בצבא. לדוגמה, פקודה מפי מפקד אוגדה למפקד חטיבת שריון בפיקודו: "תעניף את הגדוד שלך ממארון א־ראס ותתחיל לזוז". הפקודה לא נתפסה בידי מפקד החטיבה כהגיונית והייתה לדידו, בלתי אפשרית לביצוע וחסרת פשר תכליתי (כפיר, 2006: 86 – 85).

הכוחות המשולבים במערכה, כגון אלוף פיקוד הצפון; והמונח 'גבולות המערכה' ציין את התחום הגאוגרפי שהמלחמה נערכת בו ונבדל מהמונח 'גבולות המערכת'. המונח האחרון ציין כוחות וגורמים המשתתפים בלחימה (בן-ישראל, 2006: 57).

לא אחת נשמעו פקודות כמו: 'להשתלט' (הראל ויששכרוף, 2008: 117), 'להשתלט סמלית' (וינוגרד, 2008: 141), 'להשתלט מסיבית' (וינוגרד, 2008: 273), 'להשתלט השתלטות התחלתית' (וינוגרד, 2008: 531), 'להעמיק את האחיזה' (שלח ולימור, 2007: 185), 'לכבוש'⁴¹, 'לכתר'⁴², 'לטהר' (וינוגרד, 2008: 371, 378), כחלופות לשוניות וכמעתיקים למשימה אחת. ולא היא. לוחמים בצה"ל ייחדו במהלך השנים עד לדעיכתם, ימי אימון לא מעטים להכרת המשימות השונות זו מזו לגוניהן. מן הראוי לציין כי בעוד 'השתלטות' היא התמקמות בעמדות גבוהות מסביב לשטח נתון ושליטה בנעשה בו באמצעות כוח אש ממרחק, 'כיבוש' הוא תפיסת יעדים מרכזיים בלב שטח בנוכחות פיזית, לרבות הצבת דגל סמלית. אמנם המונחים משתייכים לאותו שדה סמנטי (סוברן, 1994, 2000), אך ספק אם נכון להעמיד קהילת שיח מקצועית בשעה גורלית כל-כך באבחון דקויות ובשיוט במרחבי שדות סמנטיים.

בימיה הראשונים של הלחימה הופיעה בפיקוד הצפון הפקודה 'לשבש' באמצעות ירי מכוון מן הקרקע את פעולתם של המחבלים משגרי הקטיושות לצפונה של המדינה. פקודה זו התייחסה לתווך הצר שבין גבול ישראל בדרום לבין 'הקו הצהוב' (נהר הליטני) – גבול אחריותו של חיל-האוויר בלחימה. מונח זה מקובל יותר במערכות אלקטרוניות ובעיבוד נתונים אוטומטי, והוא החליף מונח ברור יותר בשם מקצועי אחר, 'הטרדה', אשר פירט בעבר אמצעים למנוע מן האויב תנועה או הזזת כוחות.

צידוקן של פקודות שמקורן בדרגים גבוהים ויועדו לדרגים נמוכים יותר הסתמכו על הנחיות, הוראות, סיכומי דיון, המלצות, ייעוץ והצעות של בכירים בפיקוד או במטכ"ל, רק לא פקודות, כדי לטשטש כביכול את סמכות המפקד. הכלי המכוון והברור בלשון הצבא ניטל משום החשש לאחריות (סיבוני, 2007: 59). אפשר שהדבר נבע מאופי ההכרעות בדרג העליון ביותר. דוגמה לכך הייתה ב-18 ביולי 2006, שישה ימים לאחר פרוץ המלחמה.

41. 'כיבוש' פירושו 'השתלטות בכוח על שטח שבשליטת האויב על ידי השמדת האויב, על ידי גירוש או על ידי הכנעתו' (המילון למונחי צה"ל, עמ' 256).

42. 'כיתור' פירושו 'הקפת שטח מכל עבריו במטרה לשלוט על נתיבי הגישה ועל קווי התחזוקה ולמנוע ממנו לחלץ את כוחותיו או לתגברם' (המילון למונחי צה"ל, עמ' 258).

הרמטכ"ל כינס ישיבה⁴³ לדיון בשיטת לחימה אשר תגיב על ירי הרקטות על צפון ישראל. במפגש זה הוצע להמשיך את ההפצצות מן האוויר ולשלב בהן 'פשיטות קטנות וקצרות מתוחמות בזמן ובמרחב'. הללו, נאמר אז, יתאפיינו בכניסה לשטחים וביציאה מהירה מהם, בלא השתלטות או שהייה ממושכת. מפקד זרוע היבשה, האלוף בני גנץ, השמיע באותו מעמד רעיון בשפה ציורית, לא תקנית ובלתי ברורה בעליל:

אני מציע לעבור לפסנתר התקפי באופן שבו לוקחים אזור ממוקד, מוגדר, מודיעים עליו ועושים אותו. 'מחר תיבנין' ומחר (אתה) עושה. 'מחרתיים זבקין' ומחרתיים עושה. כל פעם מקום אחר. (אחר כך) אתה חוזר הביתה. לא מתיישב בלבנון. כל פעם במקום אחר... (הראל ויששכרוף, 2008: 234).

הגדיל לעשות מפקד עוצבת הגליל אשר שילב בפקודותיו מונחים סתומים כמו 'התנפלות חטיבתית' או 'התנפלות נחילית'.⁴⁴ אותו קצין נקט בלשון שתוארה פיוטית ואף שהיו מפקודיו אשר הכירו אותה ולא התקשו להבינה, היו אחרים אשר לא הכירו לשון זו קודם למלחמה והתקשו במהלכה לתרגם לשפה מבצעית מונחים שהקצין הבכיר השתמש בהם. במקרה אחד, הורה לבצע:

הדגמה מערכתית על העיירה בנת גיביל תוך נטרול, לכידת וכליאת המרחב, פרוקה השיטתי ע"י התנפלות נחילית סימולטנית ורב ממדית (פקודת מבצע ל'קורי פלדה', אוגדה 91, מ-22 ביולי, עמ' 2).

ובמקרה אחר:

הסתננות רחבת היקף בחתימה נמוכה [ענן צרעות], התנפלות – התייצבות מהירה על השטחים השולטים ויצירת מגע קטלני עם השטחים הבנויים [נחילים] תוך יצירת הלם ומורא, הקפאת מרחב הפעולה ומעבר לשלטנות, תוך פירוק מרחבי שיטתי של תשתיות אויב (וינוגרד, 2008: 373).

חלחולה של שפה עמומה ולא מוכרת מלשכות הקצינים הבכירים אל חדרי המלחמה של מפקדי היחידות הלוחמות, הקשו על המפקדים הזוטרים יותר בשדה לנסח את המטרות הניצבות בפני לוחמיהם. בעוד 'התקפה נחילית':

43. גם שם המפגש שכונס בלשכת הרמטכ"ל משתייך לאותם מונחים נטולי פשר שחדרו לצה"ל: 'פורום עיצוב בכירים בנושא תחקיר ביניים'.

44. ראו לעיל, הערה 2.

איננה אלא שיטת לחימה, נעדרה מן הפקודה התכלית המבצעית שלמענה מוחלת השיטה. (האלוף במילואים יורם יאיר שתחקר את קרבות אוגדה 91, ידיעות אחרונות, 13.10.2006, המוסף לחג, עמ' 11).

אל"מ תמיר ידעי, מח"ט גולני, הביע שאט נפש מן המונחים אשר התיימרו לבטא חכמת מערכה עילאית, תחכום ורמה מקצועית גבוהה כביכול. הוא אמר:

אני גולנצ'יק, אני לא מכיר צרצורים' (הראל ויששכרוף, 2008 : 246).

בדיון שנערך בלשכת שר הביטחון ב-28.7.2006 הצביע ראש אגף המבצעים במטכ"ל על הממדים המעשיים של הבלבול המושגי:

מה שקרה בבנת ג'ביל היה קרב מוגבל... הוא הגיע להישגים שהוא הגיע אליהם בגלל אופן הגדרת המשימות. יש שם מפקדים וחיילים, שאני בטוח שאם המשימה שלהם הייתה מוגדרת אחרת, והיו נכנסים אחרת, ההישג היה אחר (וינוגרד, 2008 : 374).

הרמטכ"ל ה-15 של צה"ל, הרב-אלוף במילואים אמנון ליפקין-שחק, היטיב לתאר את המהפך הלשוני אשר ניכר בצה"ל במלחמת לבנון השנייה:

הצבא התאהב במילים יפות. ראיתי פקודה שנשלחה לחיילים ואני מודה שלא הבנתי כלום: לאן צריך להגיע, מה צריך לבצע, מה התכלית ומי עושה מה. זה היה אוסף של מילים נפוחות, שאין שום סיכוי שהמילואימניקים מבינים אותו. גם בצבא הסדיר והקבע לא משתמשים בשפה הזאת. (ידיעות אחרונות, 22 ספטמבר 2006, המוסף לחג, עמ' 9)

סיום

במלחמת לבנון השנייה בלטה במלוא חריפותה תקשורת לקויה בין דרגים שונים בצבא. תקשורת לקויה זו חשפה תרבות ארגונית נפתלת, היעדר תפיסת הפעלה אחידה ובהירה של הצבא, וכן בלבול מחשבתי בדרג המדיני ובממשק בינו לבין הדרג הצבאי העליון. כמו-כן, חסרה הייתה הגדרה של יעדים מפורשים לביצוע וניסוח ברור של הוראות המחייבות קבלת אחריות. שבר הלשון והמושגים בקהילת-השיח המובהקת ביותר בישראל, דווקא במצב לחץ גורלי, וכן המרקם הסבוך והמביך של יחסי גומלין בין אחדים מן המפקדים הבכירים ביותר, תרמו בלא-ספק למשבר המשמעותי שהעיב על מלחמת לבנון השנייה (וינוגרד, 2008 : 373).

האמצעי הבסיסי ביותר היוצר קהילת־שיח השואפת לפעול בהרמוניה להגשמת מטרות משותפות על פני שטחים נרחבים ב־זמנית, נפל קרבן לכשלים ארגוניים ולניסיונות שלא צלחו לגבש תורת הפעלה מקורית מדי. הצבא לא הוכן ולא אומן למשימות אלה כראוי, והן גם לא הובנו ולא הוגדרו בבירור. בבואם להתמודד עם זיהוי התרחשויות ועם הגדרתן, בבואם להפגין חשיבה מערכתית ובעיקר בעת שנתבעו לנסח פקודות ברורות, לא חפו מפקדים במלחמה מלשון עמומה, מהגדרת תמונת מצב רבת משמעויות ומשינויים תכופים וחפוזים בפקודות מבצעיות.

כמעט שלוש עשרה שנים דשדש צה"ל במחוזות לשון חדשים. הכלי הבסיסי המאפשר לקבוצות לפעול בצוותא להגשמת מטרות משותפות פוצל, או שמא בוזר. התגבשה שפת עילית אשר יועצים אזרחיים והמכון לחקר תורת המערכה בצה"ל ביקשו לאמץ ולהנחיל לכל הארגון. הם נכשלו בכך: התגבשה שפה מעומעמת ורבת־משמעויות. קצינים בכירים ביותר אימצו שפה זו מסיבות אישיות ומערכתיות כדי להסיר מעמם אחריות לפקודותיהם. בפי אנשי המילואים וותיקי צה"ל הייתה שגורה לשון צבא אשר הכירו מקדמת דנא.

ועדת וינוגרד ציינה בהקשר זה כי בשנים אלה התמודדה ישראל עם שינויים דרמטיים ואסטרטגיים בזירה האזורית והבין־לאומית. שינויים אלה חיבו עדכון וחשיבה מחודשת בכל הקשור לבסיס המושגי של הפעלת צה"ל (וינוגרד, 2008 : 274–275). בין־השאר נזקק הצבא לגבש ולנסח תורת מערכה סדורה ושיטתית אשר תונחל בהדרגה לסגל הפיקוד הבכיר, לפיקוד המערכתי המתקדם ולמדריכים ברמות השונות בבסיסי ההדרכה של צה"ל. מן ההיבט הארגוני של קהילת השיח היה אמור הדבר לספק את הכלים הקוגניטיביים ואת המסגרות המתאימות להתמודדות עם סוגיות מערכתיות־אסטרטגיות ולייצר ניתוחי אירוע ומערכות תרגול לאימונים אופרטיביים. כמו־כן, חברי קהילת־השיח היו אמורים לברור מתוך השפה האחידה את הרטוריקה הצבאית הנדרשת לבניין מערכים יחידתיים, ליצירת הסכמה והזדהות, או לניהול קונפליקטים פנימיים. הפעלתה של רטוריקה צבאית מתחייבת לא רק בהתרחשויות המוניות, אלא גם בשיח שכנוע אשר במסגרתו מועברים מסרים מורכבים כדי להתגבר על תפיסות מנוגדות קיימות, לחזק מוסכמות משותפות ולבטא אינטרסים (ויטגנשטיין, 1995 : 187).

נראה אפוא כי הכשל אשר התבטא בהיעדר אחדות לשון ופגם בתפקוד המערכת ובחיסי הגומלין בין דרגי הפיקוד, יותר משביטא פיוטיות, יצירתיות ושימוש בלשון גבוהה, ביטא תוהו־ובוהו ארגוני והתפרקותה של

קהילת-השיח. נוצרו איים של ידע מקצועי, של תובנות באשר לתכליתן של משימות שהדרג המדיני הטיל על הצבא ושעטנו של תורות הפעלה ותפיסות יסוד. כל אלה בללו את לשון צה"ל. מונחים אשר דבקה בהם משמעות פוליטית ונלוו להם תפיסות פוסט-מודרניות יצרו מיסוך כבד שהקשה על קליטתם במובנם הצבאי-מבצעי. קהילת השיח המובהקת ביותר בישראל נקרעה למולקולות מבוזרות ולנחילי קהילות אשר שמעו את הפקודות וראו את המראות, אך לא הבינו את הכוונות ואת המטרות שלשמן הם פעלו.

רשימת מקורות

- אסא ויערי (2005)
אסא חיים ויערי (דידי) ידידיה, **לוחמה מבוזרת**, תל-אביב, ידיעות אחרונות.
- בן-ישראל (2006)
בן-ישראל יצחק, **מלחמת הטילים הראשונה, ישראל – חזבאללה**, נייר עמדה, רמת-אביב: התוכנית ללימודי ביטחון, אוניברסיטת תל-אביב, 1–79.
- בן-צדף (2006)
בן-צדף אביתר, זו הייתה המלחמה שהייתה, **האומה**, 165, עמ' 7–16.
- גומפרז (1968)
Gumperz John J., "The Speech Community", in: D.L. Sills (ed.), *International Encyclopedia of the Social Sciences*, New York, Macmillan. 381–386.
- גומפרז (1972)
Gumperz John J., "Types of Linguistic Communities, *Anthropological Linguistics* 4(1): 28-40, [Reprinted in J. Fishman ed. 1968, *Readings in the Sociology of Language*: 460–472.]
- גומפרז (1982)
Gumperz John J., *Discourse Strategies*, Cambridge, University Press.
- גופמן (1959)
Goffman Erving, *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York, Doubleday.
- גופמן (1961)
Goffman Erving, *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Harmondsworth, Penguin Books, pp. 11–16.
- גופמן (1974)
Goffman Erving, *Frame Analysis*, New York, Harper & Row.

(1981) גופמן

Goffman Erving, *Forms of Talk*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.

גרינבאום (1979)

Greenbaum, Charles W., "The Small Group Under the Gun: Uses of Small Groups in Battle Conditions", in *Journal of Applied Behavioral Sciences*, 15, pp. 392–405.

דגוט (1976)

דגוט מנחם, המחסר הסימנטי כבעיית תרגום מאנגלית לעברית, בפישלר, בן-ציון וניר רפאל, **כלשון עמו: אסופת מאמרים בבלשנות שימושית, מוקדשת לחיים רבין במלאת לו ששים שנה**, ירושלים, המועצה להנחלת הלשון, עמ' 43–46.

האלידי (1996)

האלידי מיכאל, שפה דבורה ושפה כתובה, בתרגום צביה ולדן, בפלד נורית (ער.), **מדיבור לכתיבה**, כרך א', ירושלים, כרמל והמכללה לחינוך ע"ש דוד ילין, עמ' 97–139.

היימס (1972)

Hymes Dell H., "Models of the Interaction of Language and Social Life", In J.J. Gumperz & D.H. Hymes (eds). *Directions in Sociolinguistics*, New York, Holt, Rinehart and Winston, pp. 35–71.

הירש (2004)

הירש גל, מ"עופרת יצוקה" ל"דרך אחרת" – התפתחות המערכה בפקוד מרכז 2000–2003, בגולן חגי ושי שאול, **העימות המוגבל**, תל-אביב, משרד הביטחון. עמ' 239–249.

הנטינגטון (1957)

Hutington, Samuel P., *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, Cambridge, Harvard University Press.

הראל ויששכרוף (2008)

הראל עמוס ויששכרוף אבי, **קורי עכביש**, תל-אביב, ידיעות אחרונות.

הרקלוס וברט (2001)

Heracleous Loizos and Barrett Michael, "Organizational Change as Discourse: Communicative Actions and Deep Structures in the Context of Information Technology Implementation", *The Academy of Management Journal*, Vol. 44, No. 4 (Aug., 2001), pp. 755–778.

וגמן (2004)

וגמן יהודה, "עימות מוגבל" – הכישלון, בגולן חגי ושי שאול, **העימות המוגבל**, תל-אביב, ההוצאה לאור משרד הביטחון. עמ' 251–298.

וגמן (2007)

וגמן יהודה, אנטי מלחמה – האמנם איבד צה"ל את יכולתו להכריע?, **עדכן אסטרטגי**, 4, עמ' 60–62.

ויגוטסקי (1978)

Vygotsky Lev Semenovitch, *Mind in Society*, Cambridge, Harvard University Press.

ויגוטסקי (2007)

ויגוטסקי לב סמיונוביץ, **חשיבה ודיבור**, תרגום: רחל גילבאום, עריכה: בלה קוטיק פרידגוט, ירושלים, מאגנס.

ויטגנשטיין (1995)

ויטגנשטיין לודוויג, **חקירות פילוסופיות**. תרגום: עדנה אולמן-מרגלית, ירושלים, מאגנס.

טרן (2002)

טרן גדעון, מבוא לתפיסת ביטחון: מושגי יסוד ומרכיבים מרכזיים, **מבוא לביטחון לאומי**, תל-אביב, משרד הביטחון.

יעלון (2008)

יעלון משה, **דרך ארוכה קצרה**, תל-אביב, ידיעות אחרונות.

כפיר (2006)

כפיר אילן, **האדמה רעדה – 33 ימים, לבנון 2006**, ירושלים, ספרית מעריב וכתר.

לבוב (1966)

Labov William, *The Social Stratification of English in New York City*, Washington DC, Center for Applied Linguistics.

לבוב (1989)

Labov William, "The Exact Description of the Speech Community: Short-a in Philadelphia", In R. Fasold & D. Schiffrin (Eds.), *Language Change and Variation*, Amsterdam: Benjamins, 1-57.

מוסקוס (1986)

Moskos Charles C., "Institutional and Occupational Trends in Armed Forces: An Update", *Armed Forces and Society*, Vol. 12, No. 3, pp. 377-382.

מוסקוס (1994)

Moskos Charles C., "The Postmodern Military", in James Burk, ed., *The Military in New Times*, Boulder, Westview, pp. 141-162. [with James Burk].

מרטינט (1964)

Martinet André, *Elements of General Linguistics*, (E. Palmer, trans.) Chicago, University of Chicago Press. (Originally published Paris, 1960, as *Éléments de linguistique générale*).

מרידור ופס (2006)

מרידור דן ופס חיים, **הקרוב של המאה ה-21: דמוקרטיה נלחמת בטרור**, ירושלים, המכון הישראלי לדמוקרטיה.

נוה (1997)

נוה שמעון, **אמנות המערכה**, תל-אביב, משרד הביטחון.

(נוה 2004)

נוה שמעון, עימותים אסימטריים: ביקורת אופרטיבית של אסטרטגיות הגמוניות, בגולן חגי ושי שאול, **העימות המוגבל**, תל-אביב, משרד הביטחון, עמ' 101 – 145.

ניסטרנד (1982)

Nystrand Martin, "Rhetoric's 'Audience' and 'Linguistics' 'Speech Community': Implications for Understanding Writing, Reading, and Text", in Nystrand, M., (ed.) *What Writers Know: The Language, Process, and Structure of Written Discourse*, Orlando, Academic Press, pp. 1–28.

ניר (2004)

ניר שמואל, טבע העימות המוגבל, בגולן חגי ושי שאול, **העימות המוגבל**, תל-אביב, ההוצאה לאור משרד הביטחון, עמ' 19 – 45.

סוברן (1994)

סוברן תמר, **שדות סמנטיים – עיון בלשני-פילוסופי בקשרי משמעות**, ירושלים, מאגנס.

סוברן (2000)

סוברן תמר, **חקירות בסמנטיקה מושגית – המארג הלשוני וההיערכות של מושגים מופשטים**, ירושלים, מאגנס.

סוילס (1987)

Swales John M., *Approaching the Concept of Discourse Community*, Paper presented at the Annual Meeting of the Conference on College Composition and Communication, 38th Atlanta, Ga, March 19–21, 1987.

סוילס (1990)

Swales John M., *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*, Cambridge, Cambridge University Press.

סיבוני (2007)

סיבוני גבריאל, על הפיקוד בצה"ל, **עדכן אסטרטגי**, כרך 9, מס' 4, עמ' 59.

סמירצ'יץ (1983)

Smircich Linda, "Organizations As Shared Meanings", in Smircich, L. (eds), *Organizational Symbolism*, JAI Press, Greenwich, CT, pp. 55–65.

עמידרור (2005)

עמידרור יעקב, המהלומה כפרדיגמה קוגניטיבית של אפקטים, **מערכות**, 404 – 403, עמ' 54 – 57.

עציוני (1975)

Etzioni Amitai, *A Comparative Analysis of Complex Organizations On Power, Involvement, and Their Correlates*, New York, Free Press.

פוקו (2005)

פוקו מישל, **סדר השיח**, תרגום מצרפתית: נעם ברוך, תל-אביב, הוצאת בבל.

צ'ו (2006)

Choo Chun W., *The Knowing Organization: How Organizations Use Information to Construct Meaning, Create Knowledge, and Make Decisions*, New York, Oxford University Press.

רפפורט (2007)

רפפורט עמיר, **אש על כוחותינו**, תל-אביב, מעריב.

שיין (1992)

Schein Edgar H., *Organizational Culture and Leadership*, San-Francisco, Jossey-Bass.

שלח ולימור (2007)

שלח עפר ולימור יואב, **שבויים בלבנון**, תל-אביב, ידיעות אחרונות.

תמיר (2005)

תמיר משה (צ'יקו), **מלחמה ללא אות**, תל-אביב, מערכות.

דין-רוחשבוך חלקי, הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 – מלחמת לבנון השנייה, בקיצור: **וינוגרד (2007)**.

דין-רוחשבוך סופי, הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 – מלחמת לבנון השנייה, בקיצור: **וינוגרד (2008)**.

דין-רוחשבוך שנתי של מבקר המדינה:

44 לשנת 1993.

46 לשנת 1995.

51 א' לשנת 2000.

52 א' לשנת 2002.

57 א' לשנת 2006. בקיצור: מבקר-המדינה.

מילון למונחי צה"ל, הוצאת אג"ס-תוה"ד, בלמ"ס, 1998.

מסמכי היסוד הביטחוניים והצבאיים מהותם, ייעודם וארגונם, הוצאת אמ"ץ/תוה"ד 10–4, 2005.

אסטרטגיית צה"ל: מגמות ורעיונות לבניין הכוח ולהפעלתו, הוצאת מטכ"ל, 2002.

מילון למונחי בלשנות ודקדוק, רודריג-שורצולד אורה וסוקולוף מיכאל, (1992) אבן-יהודה, רכס.

שיחות

אלוף במילואים יצחק הראל, ראש אגף תכנון במטכ"ל.

אלי"ם במילואים אמנון נחמיאס, קצין בכיר בחטיבת "חוד החנית" של הצנחנים.

אלי"ם במילואים מוטי כידור, מפקד-חטיבת השריון 401.

סא"ל במילואים רוני דניאל, הפרשן הצבאי של ערוץ 2.

רס"ן במילואים תומר בוהדנה, מ"פ בגדוד 890, נפצע במלחמת לבנון השנייה.